

Justyna BOJANOWICZ

Uniwersytet Technologiczno-Humanistyczny w Radomiu

Katedra Pedagogiki i Psychologii

SPOSOBY SPĘDZANIA CZASU WOLNEGO GIMNAZJALISTÓW W KONTEKŚCIE ZACHOWAŃ AGRESYWNYCH

1. Wstęp

Czas wolny oraz czynności go wypełniające jest analizowany w wielu ujęciach, na gruncie różnych dyscyplin naukowych. W literaturze pedagogicznej zainteresowanie tym obszarem wynika przede wszystkim ze świadomości pedagogów o jego istotnym wpływie na inne obszary funkcjonowania młodego człowieka. Innym istotnym obszarem badań i analiz współczesnej pedagogiki są zachowania agresywne oraz rola w tym zakresie profilaktyki, jako zespołu interdyscyplinarnych działań wzmacniających czynniki chroniące oraz eliminujących czynniki ryzyka. W niniejszym opracowaniu zaprezentowana została analiza, która w jednym przedsięwzięciu badawczym połączyła ze sobą te dwie, ważne dla praktyki pedagogicznej zmienne: czas wolny oraz nasilenie agresywności adolescentów. Czas wolny może być wykorzystywany do prowadzenia skutecznych działań profilaktycznych. Proces wychowania i socjalizacji dotyczy całego budżetu czasu, ale czas spędzany dobrowolnie, dowolnie i autotelicznie może mieć szczególne znaczenie dla wzmacniania pozytywnych i wyciszania niepożądanych zachowań, zaspokajania szeregu potrzeb oraz realizacji marzeń i aspiracji. Jak podaje M. Czerepaniak-Walczak (2011, s. 200), gospodarowanie czasem jest czynnikiem kształtującym osobę i zbiorowości ludzkie, stanowi szczególną formę kapitału, który może być spożytkowany w celu rozwoju osoby i zmian w życiu społecznym.

2. Definiowanie pojęcia czas wolny w literaturze pedagogicznej

Czas wolny jest pojęciem szerokim, wielowymiarowym i interdyscyplinarnym, dotyczącym zarówno sfery społecznej, biologicznej, psychicznej, jak i ekonomicznej. Może być opisywany w kategoriach ilościowych (ang. *free time*), jako ilość czasu wolnego mierzonego minutami czy godzinami oraz w kategoriach bardziej złożonych (ang. *leisure*) uwzględniających charakter, rodzaj i cechy podejmowanej aktywności. Charakteryzuje się otwartością na zmiany i koniecznością dostosowywania się do aktualnych warunków. Jest tą sferą ludzkiego życia, która szybko ulega dezaktualizacji. W konsekwencji, jak ujmuje to D. Mroczkowska (2011, s. 7), czas wolny jest tym elementem codziennych doświadczeń, który o wiele łatwiej jest doświadczać i przeżywać niż definiować.

Definicje prezentowane w literaturze pedagogicznej można uporządkować w trzy grupy. Ujęcie **rezydualne**, określające czas wolny jako ten, który pozostaje

do dyspozycji jednostki po wykonaniu czynności obowiązkowych (m.in.: E. Wnuk-Lipiński (1972), A. Kamiński (1965), J. Dumazedier (za M. Łobocki 1994, s. 99), W. Siwiński (1996, s. 63)), zaznaczając wyraźnie jego opozycyjność do czasu pracy i obowiązków. Drugą grupę stanowią definicje **funkcyjne**, czyli ukazujące cele, które powinny być realizowane w czasie wolnym. W. Siwiński (1996, s. 63) definiując czas wolny wskazuje na dobrowolność dokonywanego przez jednostkę wyboru, ale jednocześnie przypisuje mu takie funkcje, jak: regeneracja sił, rozwój intelektualny, integrowanie życia rodzinnego czy udział w życiu społecznym. M. Czerepaniak-Walczak (1997, s. 29) stwierdza natomiast, że czas wolny służy doskonaleniu osobowości oraz przywracaniu i utrzymywaniu równowagi psychofizycznej w organizmie człowieka. Z kolei B. Matyjas (2003, s. 559) podaje, że czas wolny jest racjonalnie wykorzystywany do: wypoczynku, tj. regeneracji sił fizycznych i psychicznych, rozrywki, działalności społecznej o charakterze dobrowolnym i bezinteresownym, rozwoju zainteresowań i uzdolnień jednostki poprzez zdobywanie wiedzy i amatorską działalność artystyczną, techniczną, naukową czy sportową.

Trzecią grupę stanowią definicje podkreślające **subiektywność** pojęcia czas wolny. Istotnym atrybutem w tej grupie definicji są odczucia jednostek, co do aktywności w czasie wolnym przez nie podejmowanych. M. Czerepaniak-Walczak (2007, s. 222; 2007a, s. 306-313; 2011 s. 205-206) definicje oparte na wymienionym kryterium nazywa atrybutywnymi (zawierające osobliwe atrybuty, które są specyficzne i wyłączone dla tego czasu w życiu osoby), natomiast G. Chick (za J. Grad 2011, s. 115) określa ten rodzaj pojmowania czasu wolnego jako „pewien stan umysłu, subiektywne doświadczenia, przeżycia związane z czasem wolnym”.

Czas wolny dzieci i młodzieży jest definiowany podobnie jak czas wolny dorosłych, jako okres czasu, który pozostaje po wypełnieniu czynności obowiązkowych, takich jak: sen, nauka szkolna i domowa, czynności związane z samoobsługą oraz pomocą w pracach domowych. Jest czasem, którym dziecko może dysponować według własnego uznania, przeznaczając go na wypoczynek, rozrywkę oraz zaspokojenie zainteresowań (B. Matyjas 2003; T. Wujek 1969). Dostrzega się jednak istotną różnicę w poziomie swobody w zakresie gospodarowania tym czasem - mniejsza dobrowolność jest udziałem dorastających niż dorosłych. Jak pisze M. Łobocki (1994, s. 99), nie można się zgodzić na zbyt rozległy zasięg swobód, przysługujący dorastającym i nie do przyjęcia jest założenie E. Key, że wypoczynek powinien być po prostu wypoczynkiem, tj. swobodą czynienia tego, co się podoba, lub nierobienia niczego. Czas wolny może zostać zagospodarowany czynnościami przynoszącymi korzyści osobiste i zbiorowe, ale może być również wypełniony próżniactwem, zachowaniami pasożytniczymi lub innymi przynoszącymi szkody osobie i jej otoczeniu (M. Czerepaniak-Walczak 2011, s. 201). Dlatego czas wolny dorastających powinien podlegać pewnej kontroli i interwencji dorosłych. Nie można jednak zapominać o znalezieniu właściwej proporcji pomiędzy swobodą a kontrolą, ponieważ obserwuje się również takie sytuacje, gdzie dorastający są przemęczeni, a wręcz „przeinwestowani” edukacyjnie. Jak podaje

M. Czerepaniak-Walczak (2007, s. 311), bywa też tak, że ludzie doświadczają frustracji, wyrzutów sumienia, a co najmniej dyskomfortu, gdy nie „dość efektywnie” wypełniają swój czas wolny, a nade wszystko czas wolny dzieci i młodzieży. M. Brzozowska-Brywczyńska (2011, s. 139) zauważa natomiast, że mamy obecnie do czynienia z ideą dzieciństwa, jako czasu akumulacji kapitału: społecznego, intelektualnego czy symbolicznego z jednoczesną tendencją do patologizowania dziecięcego czasu niezorganizowanego, czasu dla siebie, pozornie bezproduktywnego.

3. Funkcje czasu wolnego

Z uwagi na podnoszoną w opracowaniu problematykę, poniżej zaprezentowane zostaną takie funkcje czasu wolnego, których celem jest właściwe kształtowanie osobowości. A. Roykiewicz (1985) nazywa takie działania funkcją psychokorekcyjną (wymieniając ją obok psychorekreacyjnej, psychokompensacyjnej, psychokreatywnej), polegającą na usuwaniu lub zmniejszaniu zaburzeń zachowania, niepożądanych postaw, przekształcając je w pozytywną aktywność. W opracowaniu E. Wnuka-Lipińskiego (1982) funkcja ta została nazwana wychowawczą (obok edukacyjnej, integracyjnej, rekreacyjnej, kulturalnej i kompensacyjnej) i polega na przyswajaniu sobie lub wpajaniu komuś określonych norm światopoglądowych lub zachowań. Funkcję wychowawczą znajdujemy w opracowaniu J. Pięty (2004) (obok regeneracyjnej, kompensacyjnej, kształceniowej, integracyjnej i kulturowej); odnosi się ona do czynności wiążących się z przyswajaniem określonych norm postępowania, idei, stylu bycia i zachowania, z przyswajaniem pozytywnych postaw wobec istotnych dla jednostki ludzkiej stanów rzeczy. I. Kiebasiewicz-Drozdowska (2002) wymienia natomiast funkcję korektywną (obok regeneracyjnej, rozrywkowej, rozwojowej, kompensacyjnej, kreatywnej, katartycznej, integracyjnej, adaptacyjnej, stymulatywnej, emancypacyjnej, ekonomicznej, społeczno-ideologicznej i lokalizacyjnej). Ważną funkcją czasu wolnego jest również funkcja profilaktyczna (J. Pięta 2004; E. Wnuk-Lipiński 1981; M. Czerepaniak-Walczak 2011, s. 227) nabierająca szczególnego znaczenia w obliczu obserwowanej brutalizacji stosunków międzyludzkich.

Prezentując funkcje czasu wolnego (jedynie wybrane) warto również nawiązać do pejoratywnego wymiaru czasu wolnego. M. Grochociński (1979) nazywa go funkcją szkodliwą (obok twórczej, percepcyjnej, rekreacyjnej i uspołeczniającej) i definiuje jako szkodliwe sposoby spędzania czasu wolnego zmierzające do uzależnień (środki psychoaktywne, hazard, multimedia) oraz opresji lub wandalizmu. Wśród przyczyn pojawiania się wyżej wymienionych zagrożeń wymienia się między innymi: brak bazy i wzorców atrakcyjnego spędzania czasu wolnego, niekorzystny wpływ mediów, brak obowiązków, zainteresowań i aspiracji oraz ubogą ofertę zorganizowanego wypoczynku.

4. Formy spędzania czasu wolnego

W literaturze pedagogicznej dostępne są liczne klasyfikacje form spędzania czasu wolnego, ukazujące ich złożoność i bogactwo treści. Poniżej zaprezentowane

zostaną jedynie wybrane klasyfikacje, uporządkowane pod kątem trzech wyróżnionych kryteriów. Pierwszym z nich jest klasyfikacja uwzględniająca **pełnione funkcje**. W tym ujęciu M. Grochociński (1979) wyodrębnił: zajęcia twórcze; zajęcia uspołeczniające; zajęcia percepcyjne; zajęcia rekreacyjne. Podobnie W. Okoń (2001) wyróżnił: odpoczynek (regenerację sił fizycznych i psychicznych); rozrywkę (sprawiającą przyjemność); działalność społeczną o charakterze dobrowolnym i bezinteresownym; rozwój zainteresowań i uzdolnień jednostki (poprzez zdobywanie wiedzy oraz amatorską działalność artystyczną, techniczną, naukową i sportową) oraz K. Czajkowski (1979) wymieniając: techniki rekreacji kulturalno-rozrywkowej (bierne i czynne); techniki rekreacji twórczej; techniki rekreacji fizycznej; techniki rekreacji przez działalność społeczną.

Innym kryterium jest **rodzaj zajęć**. Przykładami takich klasyfikacji są opracowania A. Kamińskiego (1965), T. Wujka (1969), R. Wroczyńskiego (1966), w których autorzy zazwyczaj wymieniają: turystykę, sport, środki masowego przekazu, teatry, filharmonie, wystawy, muzea, samokształcenie, amatorstwo artystyczne, majsterkowanie, amatorstwo techniczne, hodowlę amatorską, zabawy i kontakty towarzyskie, kolekcjonerstwo, aktywność społeczną, zajęcia ruchowe na powietrzu, działalność twórczą, czytelnictwo, film, kolekcjonerstwo, indywidualne zamiłowania.

Kolejnym kryterium jest **rodzaj i sposób organizacji**. Przykładem takiej klasyfikacji jest opracowanie M. Walczaka (1994), który wyszczególnił: zajęcia pozalekcyjne; zajęcia pozaszkolne; członkostwo w organizacjach dziecięcych i młodzieżowych (np. harcerstwo); udział w zabawach samorodnych w kręgach rówieśniczych; zajęcia dowolne w domu rodzinnym. Podobnie E. Wnuk-Lipiński (1981) wyszczególnił trzy układy: pierwszy - wszystkie te formy wykorzystania czasu wolnego, które są realizowane bez udziału instytucji (np.: życie towarzyskie, rozmowy z członkami rodziny, odpoczynek bierny, indywidualne hobby itp.); drugi - zajęcia dla realizacji, których niezbędne jest istnienie pewnych lokalnych, zinstytucjonalizowanych form organizacyjnych (np.: domy kultury, obiekty sportowo-rekreacyjne, kina, teatry itp.); trzeci - wszystkie te zajęcia, które wiążą się z odbiorem treści transmitowanych przez prasę, radio i telewizję.

5. Niezorganizowany czas wolny dzieci i młodzieży

Czas wolny dzieci i młodzieży możemy podzielić na czas zorganizowany (głównie zajęcia pozalekcyjne i pozaszkolne) oraz niezorganizowany (nieformalna aktywność), na który składają się przede wszystkim czas wolny w samotności, w grupie rówieśniczej i w rodzinie.

Badania nad czasem wolnym niezorganizowanym młodzieży szkolnej wskazują na przewagę zajęć biernych, konsumpcyjnych, mało wartościowych, ze zdecydowaną preferencją do oglądania telewizji i korzystania z komputera. Wskazują również na przeciążenie obowiązkami szkolnymi i domowymi. Jest to spowodowane m.in. czynnikami zewnętrznymi (niezależnymi od samego dziecka), których źródeł upatruje się w niskiej kulturze spędzania czasu wolnego całego społeczeń-

stwa. Wśród innych przyczyn wymienia się osłabienie (bądź rozpad) klasycznego schematu edukacyjnego opartego na władzy dorosłych nad dorastającymi (S. Toczek-Werner 2007).

Wspólny wypoczynek rodzinny cechuje się naturalnością i nieformalnym charakterem oraz wyjątkową emocjonalnością, odczuwaniem satysfakcji i radości ze wspólnie spędzonego czasu. Zaspokajają potrzebę bezpieczeństwa, przynależności i miłości, pozytywnego oddźwięku psychicznego, swobody ekspresji emocjonalnej oraz zaufania. Sprzyja powstawaniu i umacnianiu więzi uczuciowych, partnerstwu, lepszemu porozumieniu pomiędzy pokoleniami, zdobywaniu autorytetu.

Proces wychowania do czasu wolnego rozpoczyna się we wczesnym dzieciństwie. W tym okresie dziecko najszybciej chłonie przedstawiane sobie wzory, a nawyki jakich nabywa są trwałe. Niestety wyniki badań wskazują na niepokojący obraz wypoczynku rodzinnego. Aktywność wolnoczasowa rodziny jest odsuwana na plan dalszy, jako zagadnienie mniej ważne w stosunku do problemów związanych z socjalno-ekonomicznym funkcjonowaniem rodziny, edukacją czy zdrowiem. Uwidacznia się wyraźnie brak środków finansowych, a co bardziej niepokojące niewystarczająca świadomość rodziców, co do potrzeby inwestowania w rozwój zainteresowań wolnoczasowych własnych dzieci. Dominacja mediów audio-wizualnych oraz ich bierny, nieselektywny, pozbawiony refleksji odbiór. Obserwuje się również tendencję do „izolacji” rodzin względem siebie. Czas wolny spędzany jest we własnym gronie z jednoczesną minimalizacją zajęć o charakterze kreatywnym. Zjawisku domocentryzmu (spędzania czasu wolnego w domu) nie towarzyszy jednak familiocentryzm (spędzanie czasu z rodziną). Z jednej strony wzory zachowań poszczególnych domowników z drugiej ich indywidualne potrzeby i zainteresowania sprawiają, że osoby przebywające we wspólnym mieszkaniu czas wolny spędzają niezależnie od siebie, obok siebie, indywidualnie korzystając ze sprzętów i urządzeń (M. Czerepaniak-Walczak 2007). Czas wolny w przeciętnej rodzinie cechuje monotonia i jednolitość treści oraz ograniczenie i zredukowanie takich form, jak: czytelnictwo książek, chodzenie do teatru, kina, opery, na koncerty muzyczne, zajęcia sportowe czy turystyczne (I. Izdebska 2000). Sytuacja ta jest dość niepokojąca, ponieważ w okresie dorastania przejmowanie wartości, norm, postaw dokonuje się poprzez naśladowanie rodziców i domowników. Preferencje wolnoczasowe dorosłego człowieka w dużej mierze zależą od tego, na ile w okresie młodości czerpał on z pozytywnych wzorców, oraz na ile był edukowany „do” i „poprzez” aktywne uczestnictwo w czasie wolnym (R. Chomicz 2007).

6. Prezentacja badań własnych

Zaprezentowany poniżej materiał jest jedynie częścią szerszej analizy, jaka została przeprowadzona nad sposobami spędzania czasu wolnego, a nasileniem agresywności młodzieży gimnazjalnej. Celem tej części badań było przeanalizowanie **charakteru zależności pomiędzy nasileniem agresywności młodzieży gimnazjalnej a spędzaniem przez nich czasu wolnego w formach nieorganizowanych**. W tym celu postawiono dwa następujące problemy badawcze:

1. *Jaki jest związek pomiędzy nasileniem agresywności młodzieży gimnazjalnej a sposobami spędzania przez nich czasu wolnego w gronie rówieśników?*

2. *Jaki jest związek pomiędzy nasileniem agresywności młodzieży gimnazjalnej a sposobami spędzania czasu wolnego wspólnie w gronie rodziny?*

Przedmiotem analizy były niezorganizowane zajęcia w czasie wolnym, czyli zajęcia podejmowane w czasie wolnym, pozbawione formalnej struktury oraz planowego i świadomego tworzenia, prowadzenia i nadzorowania przez dorosłych opiekunów, m.in.: oglądanie telewizji, filmów video i DVD, korzystanie z komputera lub konsol do gier komputerowych, czytanie książek i czasopism, spacer, spotkania z przyjaciółmi, poświęcanie się hobby (bez uczestnictwa w zorganizowanych zajęciach) czy też spędzanie czasu w centrach handlowych.

W badaniach wykorzystano dwa narzędzia badawcze:

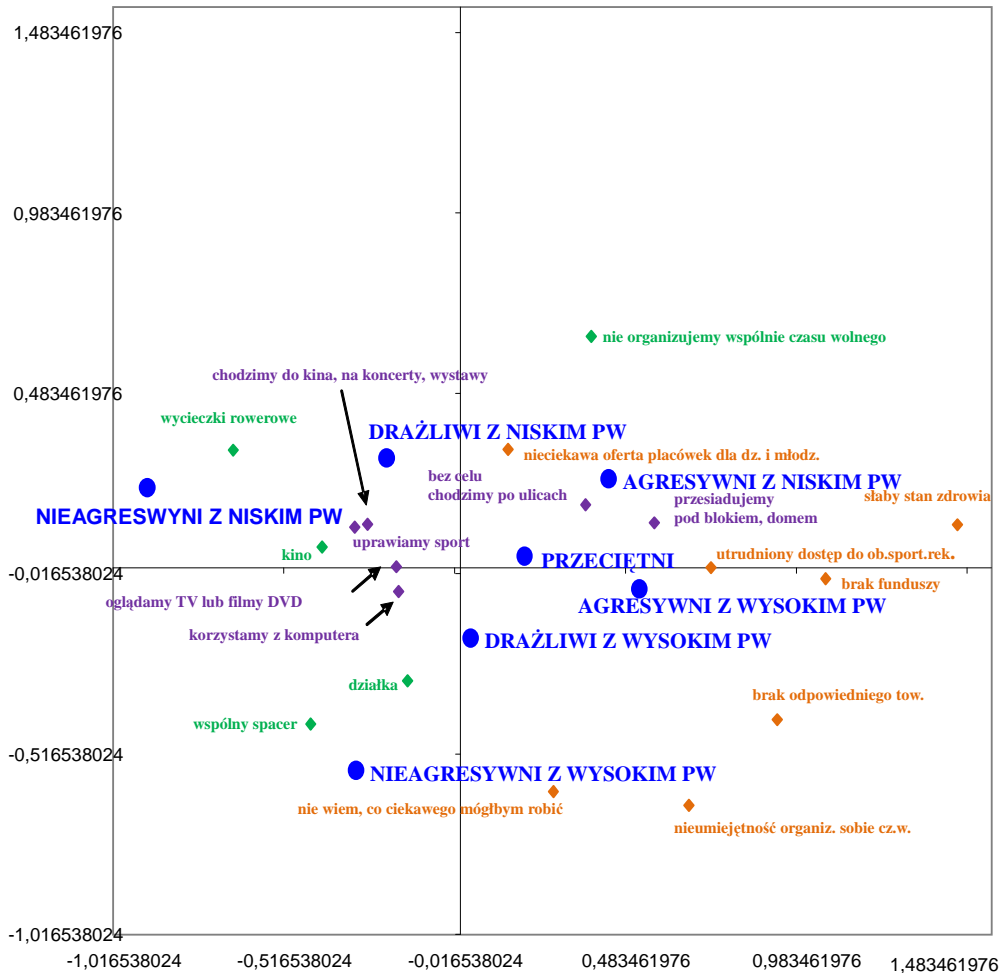
– Kwestionariusz do badania agresywności „Nastroje i Humory” A.H. Bussa i A. Durkee,

– Kwestionariusz ankiety „Mój czas wolny”.

Badania zostały przeprowadzone w czterech gimnazjach w dużych miastach w Warszawie i Radomiu oraz w gimnazjach w małych miastach: Zwoleniu, Lipsku, Przysusze i Pionkach. Do analizy zakwalifikowano 852 ankiety (426 dziewcząt i 426 chłopców).

Zebrany materiał uszeregowano przy zastosowaniu hierarchicznej analizy skupień, poszukując charakterystycznych schematów odpowiedzi. Następnie wzajemne zależności pomiędzy analizowanymi zmiennymi przedstawiono na wykresach z wykorzystaniem analizy korespondencji. Badani gimnazjaliści zostali połączeni w grupy, na podstawie posiadania specyficznych charakterystyk zachowań: Nieagresywni z niskim poczuciem winy (Pw); Nieagresywni z wysokim poczuciem winy (Pw); Drażliwi z niskim poczuciem winy (Pw); Drażliwi z wysokim poczuciem winy (Pw); Agresywni z niskim poczuciem winy (Pw); Agresywni z wysokim poczuciem winy (Pw); Przeciężni.

Otrzymane wyniki przedstawia rysunek 1. Zaprezentowano na nim wzajemne zależności w formie dwuwymiarowego wykresu punktowego, w którym interpretacji podlegają dwa aspekty: odległości pomiędzy punktami - im mniejsza odległość, tym większa zależność oraz dwa wymiary wykresu: wymiar poziomy – który można określić jako poziom agresywności – rozciąga się od segmentów nieagresywnych (po lewej stronie wykresu) do segmentów agresywnych (po prawej stronie wykresu); oraz wymiar pionowy – ukazujący istotne znaczenie poczucia winy – od wartości wysokich na górze wykresu do niskich na dole wykresu.

Opis rysunku:

Kolor niebieski – segmenty wyodrębnione dzięki zastosowaniu hierarchicznej analizy skupień,

Kolor zielony – czas wolny spędzany wspólnie z rodziną,

Kolor fioletowy – czas wolny spędzany w gronie rówieśników,

Kolor czerwony – powody doświadczania poczucia nudy oraz braku ciekawych zajęć.

Rys.1. Analiza korespondencji ukazująca wzajemne zależności pomiędzy grupami gimnazjalistów w analizowanych segmentach a sposobami spędzania czasu wolnego

Źródło: badania własne

Rozmieszczenie na rysunku danych pozwoliło na sformułowanie następujących spostrzeżeń:

1. W zakresie **czasu spędzanego wspólnie z rodziną** gimnazjaliści z segmentów „Nieagresywni...”, spędzając czas wspólnie z rodziną, preferują zajęcia ukierunkowane na wspólną aktywność, np.: wycieczki rowerowe, działka, wspólny spacer, podczas gdy gimnazjaliści z segmentów „Agresywni...” nie organizują wspólnie z rodzicami i rodzeństwem czasu wolnego.

2. W zakresie **czasu spędzanego w grupie rówieśniczej**. Charakterystycznymi odpowiedziami w grupie gimnazjalistów z segmentów „Nieagresywni...” były: *chodzimy do kina, na koncerty, wystawy, uprawiamy sport, korzystamy z komputera, oglądamy TV lub filmy DVD*, podczas gdy gimnazjaliści z segmentów „Agresywni...” wykazują następujące formy: *bez celu chodzimy po ulicach, przesiadujemy pod blokiem, domem*.

Gimnazjalistom zadano również pytanie: *Czy zdarza ci się, że nie masz co robić w czasie wolnym, nudzisz się?* Odpowiedzi twierdzącej udzieliła ponad połowa ankietowanych (52,82%), co ciekawe wszyscy znaleźli się po prawej stronie wykresu, czyli byli to tacy gimnazjaliści, którzy na podstawie analizy korespondencji zostali zakwalifikowani do segmentów „Agresywni...”. Wśród przyczyn doświadczenia przez nich poczucia nudy ankietowani najczęściej wskazywali: *„nieciekawa oferta placówek dla dzieci i młodzieży”, „nie wiem, co ciekawego mógłbym robić”, „nieumiejętność organizowania sobie czasu”, „brak odpowiedniego towarzystwa”, „utrudniony dostęp do obiektów sportowo-rekreacyjnych”, „brak funduszy”, „słaby stan zdrowia”*.

7. Zakończenie i wnioski

Czas wolny dzieci i młodzieży traktowany jest w Polsce jako aktualny problem życia społecznego. Zagadnieniom z nim związanym poświęca się wiele uwagi. Organizacja czasu wolnego jest częścią państwowego systemu kształcenia. Od wielu lat funkcjonują zarówno w teorii, jak i praktyce pedagogicznej takie określenia, jak edukacja nieszkolna, zajęcia pozalekcyjne, zajęcia pozaszkolne. Polityka państwowa w zakresie organizacji wolnego czasu dzieci i młodzieży zawarta jest w wielu dokumentach prawnych.

Zaprezentowane badania poszerzają wiedzę na temat profilaktycznych możliwości czasu wolnego. Na podstawie przeprowadzonej analizy można stwierdzić, że młodzież gimnazjalna charakteryzująca się niższym nasileniem agresywności wybiera bardziej wartościową aktywność wolnoczasową (np.: działka, spacer, kino, sport, wystawy, koncerty), niż młodzież charakteryzująca się wyższym nasileniem agresywności (np.: *bez celu chodzimy po ulicach, przesiadujemy pod blokiem, domem*). Prawdopodobnie ta zaobserwowana została zarówno w odniesieniu do czasu wolnego spędzanego w gronie rodzinnym, jak i czasu wolnego spędzanego z rówieśnikami. Ciekawym spostrzeżeniem jest również fakt, że częściej odczuwają nudę (nie wiedzą, co mają ze sobą zrobić w czasie wolnym) gimnazjaliści charakteryzujący się wyższym nasileniem agresywności.

Otrzymane w zaprezentowanych badaniach wyniki znajdują również potwierdzenie w innych analizach badawczych dostępnych w literaturze pedagogicznej. L.L. Caldwell, E.A. Smith (2006) wskazują, że właściwie organizowany czas wolny w rodzinie jest uważany za znaczący czynnik chroniący przed podejmowaniem zachowań problemowych. Również badania J.L. Mahoney, H. Stattin (2000) wskazują, że wysokim poziomem zachowań antyspołecznych charakteryzuje się młodzież, której struktura spędzania czasu wolnego nie jest świadomie zorganizowana i nadzorowana. Ciekawą analizę przeprowadził K. Bobrowski (2003), bowiem wykazał, że dużej aktywności i różnorodności zajęć w czasie wolnym towarzyszy mniejsze prawdopodobieństwo występowania zachowań ryzykownych, takich jak przemoc wobec innych czy zachowania sprzeczne z prawem. Badania wskazują również, że spędzanie czasu wolnego w sposób nieformalny, w grupie rówieśniczej często przejawiającej zachowania dewiacyjne, jest skorelowane ze wzrostem zachowań społecznych (L.L. Eggert, J.R. Herling za R. Gilman i in. 2004), jeśli natomiast zajęcia nastawione są na konkretny kierunek aktywności (np. sport), to relacja ta nie występuje (Osgood za L.L. Caldwell, E.A. Smith 2006). Warto również dodać, że szczególne korzyści w aspekcie zachowań problemowych dostrzega się w aktywności związanej z muzyką, sztuką, teatrem, informatyką, czytelnictwem i twórczością literacką (K. Hynes i in. 2000; D.L. Vandell, L. Shumow 1999). Wnioski z badań¹ często zawierają tezę, że wysokim ryzykiem charakteryzuje się nadmiar czasu wolnego, brak pomysłu na jego wypełnienie oraz brak zainteresowań.

Pomimo, iż zaprezentowane badania nie określają kierunku opisanej zależności, to jednak stanowią materiał do refleksji nad potrzebą właściwego organizowania czasu wolnego, zarówno w rodzinie, jak i w grupie rówieśniczej. Pozwalają na sformułowanie następujących wskazówek dla praktyki pedagogicznej:

– mobilizowanie rodzin do aktywnego, wartościowego spędzania czasu wolnego, poprzez organizowanie wspólnych festynów dla całych rodzin czy też spotkań dla rodziców z ekspertem, których celem jest uświadomienie potrzeby racjonalnego spędzania czasu wolnego oraz wskazywanie na korzyści i zagrożenia z nim związane;

– świadome podejmowanie przez samych dorosłych (rodziców, nauczycieli, wychowawców) wartościowych form aktywności w czasie wolnym, tak aby te zachowania stanowiły właściwy model do naśladowania dla dorastających;

– mobilizowanie dzieci i młodzieży do racjonalnego spędzania czasu wolnego, poprzez podsuwanie pomysłów, inspirowanie do aktywności oraz organizowanie ciekawej oferty zajęć pozalekcyjnych i pozaszkolnych.

¹ Na podstawie analiz: G. Miłkowskiej-Olejniczak 1998; J. Pełczyńskiego 2009; K. Duraj-Nowakowskiej 1998; E. Kube 1997; J. Surzykiewicz 2000.

Literatura

- Bobrowski K. (2003), *Sposoby spędzania wolnego czasu przez młodzież a używanie substancji psychoaktywnych*, Medycyna wieku rozwojowego, VII (1) 2.
- Brzozowska-Brywczyńska M. (2011), *Wolny czas w (do)wolnej przestrzeni. Kilka uwag miejscach dziecięcych w mieście*, [w:] *Czas wolny. Refleksje, dylematy, perspektywy*, D. Mroczkowska (red.), Difin, Warszawa.
- Caldwell L.L., Smith E.A. (2006), *Leisure as a context for youth development and delinquency prevention (International Symposium on Pathways and Prevention)*, Australian and New Zealand of Criminology.
<http://www.accessmylibrary.com>.
- Chomicz R. (2007), *Młodzież a aktywne postawy w czasie wolnym – studium badań przyczynowości zachowań*, Lider nr 6.
- Czajkowski K. (1979), *Wychowanie do rekreacji*, WsiP, Warszawa.
- Czerepaniak-Walczak M. (1997), *Gdy po nauce mamy czas wolny*, PoNaD Szczecin.
- Czerepaniak-Walczak M. (2007), *Od próżniaczenia do zniewolenia – w poszukiwaniu dyskursów czasu wolnego*, [w:] *Pedagogika społeczna*, t.2, E. Marynowicz-Hetka (red.), PWN, Warszawa.
- Czerepaniak-Walczak M. (2011), *Pedagogika czasu wolnego: scholie w szkole i poza szkołą*, [w:] *Rekreacja i czas wolny*, R. Winiarski (red.), Łośgraf, Warszawa.
- Duraj-Nowakowska K. (1998), *Pedagogiczna profilaktyka przemocy*, [w:] *Agresja i przemoc we współczesnym świecie*, Z. Brańka, M. Szymański (red.), WSP, Kraków.
- Eggert i in. 2004.
- Gilman R., Meyers J., Perez L. (2004), *Structured extracurricular activities among adolescents: findings and implications for school psychologists*. Psychology in the Schools nr 4.
- Grad J. (2011), *Antropologia rekreacji*, [w:] *Rekreacja i czas wolny*, R. Winiarski (red.), Łośgraf, Warszawa.
- Grochociński M. (1979), *Przygotowanie dzieci do racjonalnego spędzania czasu wolnego*. Warszawa, WSiP.
- Hynes K., O'Connor S., Chung A. (2000), *Literacy: Exploring strategies to enhance learning in after-school programs*. National Institute on Out-of-School Time. Źródło: <http://www.niost.org/literacy.html>
- Izdebska I. (2000), *Wypoczynek współczesnej polskiej rodziny – istota, cechy charakterystyczne, próba typologii*, Prace Pedagogiczne CXXXII, Wrocław.
- Kamiński A. (1965), *Czas wolny i jego problematyka społeczno-wychowawcza*, aklad Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław-Warszawa-Kraków.
- Kiełbasiewicz-Drozdowska I. (2002), *Zarys rozwoju refleksji teoretycznej nad problematyką rekreacji*, [w:] *Teoria i metodyka rekreacji*, I. Kiełbasiewicz-Drozdowska, W. Siwiński, AWF Poznań.

- Kube E. (1997), *Przestępczość młodocianych z użyciem przemocy. Możliwości i szanse jej zapobiegania*, [w:] *Przemoc w życiu codziennym*, B. Hołyst (red.), AW CB, Warszawa.
- Łobocki M. (1994), *Organizowanie pracy wychowawczej z dziećmi i młodzieżą*. Wydawnictwo UMCS, Lublin.
- Mahoney J.L., Stattin H. (2000), *Leisure activities and adolescent antisocial behaviour: The role of structure and social context*. *Journal of Adolescence*, 23, 113-127.
- Matyjas B. (2003). *Czas wolny*, [w:] *Encyklopedia pedagogiczna XXI w*, tom I, Żak, Warszawa.
- Miłkowska-Olejniczak G. (1998), *Agresja i przemoc wśród dzieci i młodzieży oraz w instytucjach społeczno-opiekuńczych*, [w:] *Agresja i przemoc we współczesnym świecie*, J. Kuźma, Z. Szarota (red.), tom I, WSP, Kraków.
- Mroczkowska D. (2008), *Czas wolny jako kategoria społecznie i kulturowo zmienna. Przeobrażenia w czasowej organizacji oraz doświadczaniu czasu wolnego*, [w:] „*Czas ukoi nas?*” *Jakość życia i czas wolny we współczesnym społeczeństwie* W. Muszyński (red.), Adam Marszałek, Toruń.
- Okoń W. (2001), *Nowy słownik pedagogiczny*, Żak, Warszawa.
- Pelczyński J. (2009), *Uwarunkowana agresji wśród młodzieży gimnazjalnej*. *Wychowanie na co dzień*, nr 12, s. 19-21.
- Pięta J. (2004), *Pedagogika czasu wolnego*, Wyd. WSE, Warszawa.
- Roykiewicz A. (1985), *Psychohigieniczne funkcje czasu wolnego*, [w:] *Zdrowie Psychiczne*, K. Dąbrowski (red.), PWN, Warszawa.
- Siwiński W. (1996). *Modele zachowań konsumpcyjnych w czasie wolnym ze szczególnym uwzględnieniem aktywności ruchowej człowieka*, [w:] *Sport. Rekreacja ruchowa. Turystyka*, W. Siwiński (red.), PDW Ławica, Poznań.
- Surzykiewicz J. (2000), *Agresja w szkole. Uwarunkowania socjoekologiczne*, CPPP, Warszawa.
- Toczek-Werner S. (2007), *Czas wolny – nowe wyzwania dla działalności edukacyjnej w szkole*, *Wychowanie na co dzień* nr 7/8.
- Vandel D.L., Shumow L. (1999), *After-school child care programs. The Future of Children - When School is Out*, Vol. 9. s. 64-80.
- Walczak M. (1994), *Wychowanie do czasu wolnego*, WSP, Zielona Góra.
- Wnuk-Lipiński E. (1972), *Praca i wypoczynek w budżecie czasu*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Gdańsk.
- Wnuk-Lipiński E. (1981), *Budżet czasu – struktura społeczna – polityka społeczna*. Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.
- Wnuk-Lipiński E. (1982), *Praca i wypoczynek w budżecie czasu*, IBPM, Warszawa.
- Wroczyński R. (1966), *Wprowadzenie do pedagogiki społecznej*, PWN, Warszawa.
- Wujek T. (1969), *Praca domowa i czynny wypoczynek ucznia*, PZWS, Warszawa.

Ways of spending free time by junior high school students in the context of aggressive behaviour

Abstract

In Poland, a lot of attention is dedicated to issues connected with free time. Its organization is a part of the national education system. The presented studies increases knowledge on the preventive possibilities of free time. The analysis showed that junior high school students characterized by a lower intensity of aggressiveness select more valuable activities in free time (e.g. garden plot, walk, cinema, sports, exhibitions, concerts) than young people characterized by a higher intensity of aggressiveness (e.g. wandering about the streets, blocks, houses). This regularity was observed both in terms of free time spent with family and free time spent with peers. An interesting observation is the fact that junior high school students characterized by a higher intensity of aggressiveness more often feel bored (do not know what to do with themselves in their leisure time).

Key words: leisure time, youth, aggressive.